

M. Isabel Guardiola Savall

El *Silabario de vocablos Lemosines o Valencianos* (1805) de Manuel Joaquim Sanelo. Aspectes estructurals

M. Isabel Guardiola Savall
Universitat d'Alacant

1. Introducció

Durant el segle XIX hi ha una eclosió de l'activitat lexicogràfica en terres catalanes. En concret, al País Valencià es confeccionen una vintena d'obres —a hores d'ara conegudes— que arpleguen o bé el lèxic viu o bé el vocabulari “difícil” que es troba en les principals obres escrites en llengua pròpia. La majoria d'aquests repertoris es van poder publicar; uns quants es van perdre;¹ mentre que d'altres romanen inèdits en biblioteques particulars i en col·leccions de bibliòfils.² Això no obstant, sabem que alguns d'aquests diccionaris circularen en còpies manuscrites entre els intel·lectuals i interessats en la matèria i, d'aquesta manera, observem com passen a formar part de la cadena de transmissió de dades de la lexicografia catalana al País Valencià.³

El treball dut a terme pel metge xatívi Manuel Joaquim Sanelo, de professió escrivà a l'Ajuntament de València, és un d'aquestes. Va elaborar tres diccionaris de dimensions i interès distints: el *Diccionario valenciano-castellano*, l'*Ensayo, Diccionario del Lemosino y valenciano antiguo y moderno al castellano*, que incloïa també un apèndix amb els verbs, i un *Silabario de vocablos Lemosines o Valencianos*. La sort va portar aquests documents d'una mà a una altra, fins que el Dr. Gulsoy (1964b) va fer l'edició dels dos primers. El tercer, perdut inicialment, va arribar al Dr. Gulsoy mateix i el 1992 en va fer una descripció general i en va publicar la carta introductòria i les dues primeres lletres.

A hores d'ara estem preparant l'edició completa d'aquest *Silabario* (1805) que, juntament amb el *Raro Diccionario de voces monosílabas* (c. 1770) de Carles Ros (Guardiola Savall 2004) i l'*Abecedario de nombres monosílabos valencianos* (1802) de Marc Antoni d'Orellana, formen un paquet de repertoris emmarcats en un corrent de lloança del laconisme del català enfront del castellà. En el present treball, doncs, tractarem només una part de l'estudi que estem elaborant; concretament, ens centrarem en els trets més remarcables de l'estructura del *Silabario*.

2. L'estructura del *Silabario*

El *Silabario de vocablos lemosines o valencianos* de Manuel Joaquim Sanelo consta de 60 pàgines manuscrites sense numerar, escrites amb lletra pròpia de l'autor, que s'afigen com a complement de les 4 que constitueixen una carta introductòria. Aquesta carta és una sol·licitud a una associació cultural determinada perquè patrocine classes de comprensió lectora en valencià amb la finalitat d'elaborar un diccionari de correspondències com el que presenta adjunt.

---

¹ Com el *Diccionario de voces polisílabas* de Carles Ros o el *Diccionario valenciano-castellano* de Gregori Mayans (Gulsoy 1964a; Colón & Soberanas 1985).

² Com ara, en la biblioteca municipal de València “Serrano Morales” podem consultar el fons donat per l'erudit José Enrique Serrano Morales. Entre els manuscrits, figura el *Raro Diccionario de voces monosílabas* (c. 1770) de Carles Ros i *Voces castellanas y su equivalencia en valenciano* (1825) de C.M.G., aquest darrer encara inèdit.

³ Potser el recull que resumeix millor que cap aquest trànsit d'informació siga el *DLlombart* (1887). En els capítols introductoris enumera, sense pèls a la llengua, les fonts que ha seguit.

Constatem que, a diferència del que era costum en la lexicografia valenciana, no hi ha cap afegit que incloga un apèndix amb determinades classes de paraules;⁴ ni tampoc veurem el que més avant trobarem en obres més ambicioses, com són els suplementes que incorporen els oblitats en el procés de confecció i d'edició de l'obra (cf. el diccionari de Josep Escrig). D'altra banda, tampoc evidenciem uns altres tipus d'explicacions o materials diversos, com poden ser llistats d'abreviatures emprades, indicacions ortogràfiques o, fins i tot, poemes que trobem, per exemple, en l'obra de Carles Ros. Tampoc hi ha un pròleg pròpiament dit on s'informe de les fonts seguides, dels objectius concrets de l'obra o quins són els destinataris. El motiu pot ser ben evident: no era un text destinat a la impremta, sinó a ser un exemple de confecció d'un diccionari.

2.1. La introducció: la carta a la Sociedad Económica de Amigos del País de València

La introducció del *Silabario* constitueix una sol·licitud a la Sociedad Económica de Amigos del País de València per a crear una acadèmia que ensenye a interpretar i a entendre la documentació escrita en valencià. Segons l'autor, la decadència de l'idioma, agreujada a partir de l'abolició dels Furs, i el contacte directe amb el castellà promouen tot un seguit d'interferències diverses que deriven en el "oblit" de l'idioma i, per tant, en la no-comprensió dels textos escrits tant moderns com antics.⁵ Aquesta situació empitjora amb la mancança de personal preparat per a aquesta tasca interpretativa i també per la falta de diccionaris. Constatem, doncs, que Sanelo obvia l'obra del seu precedent i model principal, Carles Ros, especialment el seu *Breve Diccionario Valenciano-Castellano* (1739), que tenia com a objectiu principal arreplegar la llengua antiga i oferir-ne una equivalència al castellà (Gulsoy 1964a; Colón & Soberanas; Guardiola Savall 2004).

L'autor dissenya, per tant, un pla per a aquest ensinistrament amb classes de dues hores els diumenges i dies festius, per a les quals s'ofereix ell mateix com a docent.⁶ A més a més, hi constata la metodologia a seguir: la lectura de la documentació d'una manera ordenada -de més actual a més antiga- que plasmarà les distintes dades en un quadern a doble columna on aparega el terme en valencià i al costat la correspondència en castellà, idioma en el qual els destinataris estan més avesats a llegir i a escriure. Com a mostra d'aquest treball i també, és clar, dels seus coneixements, acompanya la petició amb el *Silabario*. Com hem dit, és ben fàcil que siga aquest el motiu pel qual el *Silabario* siga un text eixut, sense introducció pròpiament dita, sense les citacions de les fonts seguides o sense anomenar els destinataris i explícitament l'objectiu del treball i sense indicacions ortogràfiques, que tant preocupaven l'autor.

⁴ Per exemple, Carles Ros en el seu *Diccionario valenciano-castellano* (1764) incorpora al final un "Diccionario valenciano-castellano, de verbos", en la nota XXV hi ha unes "vozes de las antiguas, de las comunes, de las no triviales" i, encara, un llistat de topònims amb ortografia complexa en la nota XXVII. Aquest exemple deguera inspirar Sanelo mateix ja que en el seu *Ensayo* (1802) afig un suplement amb verbs (Gulsoy 1964b).

⁵ Potser no calga insistir en l'estil arcaïtzant -deixem de banda l'ortografia- dels escrits d'alguns autors de l'època. Una bona mostra d'aquesta separació volguda entre la llengua parlada i l'escripta són les cartes en català de Sanelo mateix i que descriu amb detall Gulsoy (2001a). A partir de les idees del xativí podem deduir, doncs, que la llengua oral del moment es considerava informal i poc pura, mentre que l'escripta, de caràcter més formal, necessàriament s'havia de fornir de solucions pertanyents a etapes en què se suposava que l'idioma era més depurat.

⁶ "Por lo que pueda contribuir á este pensamiento en beneficio de la utilidad pública, ofrezco mis cortos conocimientos en su obsequio" (p. 4 del manuscrit).

De fet, Gulsoy (2001a) destaca aquesta inquietud en les cartes que entre mitjan 1802 i 1803 intercanvia Manuel Joaquim Sanelo amb un desconegut senyor E.⁷ en el *Diario de Valencia*. El motiu de l'intercanvi és el neguit per la decadència de l'idioma en tots els nivells, però especialment en l'ortogràfic. A la primera carta en castellà del senyor E. se succeïxen un seguit de tres cartes en català per part de Sanelo i unes altres tantes en català també d'E. Al final de la primera carta, Sanelo insisteix en la necessitat de buscar la col·laboració de l'entitat d'Amics del País perquè fomenti el redreçament de l'idioma.

El 7 de gener de 1806 Sanelo envia una nova sol·licitud a l'associació perquè li tornen el manuscrit presentat:

Que habiendo impulsado á V. S. para que se sirviese tener á bien constituirse inceptor y restaurador de la lectura, instruccion é inteligencia de la Escritura Lemosina ó Valenciana, para reparar su decadencia; Ha entreodido, que por no ser de su Instituto, no lo ha estimado. Así que, pareciendo correspondiente se le devuelva el papel de Monosilavos Valencianos que trabajó y presentó á beneficio de la utilidad pública, por necesitarle para su uso.⁸

Mai li'l van tornar. Ara bé, sí que trobem en les actes de l'associació corresponents a juny de 1805 la constància que aquest tipus d'obra no entrava dins dels objectius que perseguia l'entitat i al final de l'any, en la reunió del novembre de la Junta, es proposa escriure-li una carta amb la promesa d'un premi en el moment que s'atenga el pla d'ensenyament presentat en una altra institució més adequada (Gulsoy 1992, 217-218).

Ara bé, observem com les actuacions i els interessos de l'associació no estan ben bé en consonància amb aquestes afirmacions: hi havia des del començament una comissió d'escoles patriòtiques que atenia, entre altres, l'educació a tots els nivells, des del que es podrien dir escoles de formació professional fins a la instrucció de primeres lletres (López Torrijo). Així mateix, Almela Vives (1967, 31-32) indica que a partir del 1819 s'obren escoles diverses per atendre la instrucció femenina i a partir del 1842 una escola per a adults, entre altres iniciatives.

La Sociedad Económica de Amigos del País de València va ser fundada el 1776, en plena època de recepció de les idees il·lustrades. Centrava les seues actuacions en la millora de la instrucció de la societat valenciana, apegada excessivament a la pràctica tradicional i que manifestava poc interès pel progrés. Va fer seues consignes com ara "bé públic", "progrés", "experimentació" i "utilitat" (Reglà, 183; Bas Martín *et al.*) i, en general, va potenciar projectes relacionats amb els interessos i la modernització de la societat valenciana de l'època, sobretot els que tenien a veure amb la millora de la indústria, l'agricultura, el comerç i l'ensenyament. També donava premis a monografies de temes d'agricultura, economia, art i indústria, estadística i ciències naturals, i als escolars més brillants (Reglà, 182-183; Gulsoy 1992, 217).

Entre els membres més destacats d'aquesta societat valenciana del segle XIX hi ha alguns lexicògrafs valencians, com ara Lluís Lamarca o Just Pastor Fuster i Tarongí, que també dedicà la seua *Biblioteca valenciana* (1827) a la Sociedad. En l'arxiu de l'entitat es conserva la documentació que fa referència a les repetides demandes de Fuster a la direcció perquè l'ajudaren en la publicació de la seua obra. El 1827 demana ajuda per a continuar la publicació amb la seua protecció i la direcció li la concedeix; el 16 de setembre de 1828 demana més subvenció econòmica; i, finalment, el 1829 demana un préstec a càrrec de les

⁷ Hi apunta la possibilitat que fóra Joan Baptista Escorigüela.

⁸ Signatura R.S.E.A.P.V., 1806, C-45, v. Varios, n. 1.

seues propietats per a acabar la impressió de l'obra.⁹ En cap d'aquests documents s'anomena la presència del *Breve vocabulario valenciano y castellanos de las voces mas obscuras ó anticuadas* que s'hi conté, sinó que simplement s'esmenta la importància de l'obra completa en relació amb la inclusió del major repertori d'autors il·lustres valencians que permetrà conèixer i documentar-se sobre aquestes glòries.

Però també hi ha altres figures destacades de la lexicografia valenciana que mantingueren contacte amb aquesta entitat. Vicent Salvà apareix repetides vegades en la documentació conservada en l'arxiu de la Sociedad. El 17 de desembre del 1838 hi remet el seu *Compendio de Gramática Castellana* i el 1839 la Comissió d'Educació escriu un informe favorable sobre aquesta obra.¹⁰ Els contactes de Salvà amb l'entitat se succeeixen: el 15 de febrer del 1841 anuncia l'enviament d'un exemplar de la seua nova *Gramática castellana* i el 16 d'abril del 1846 hi remet un exemplar del *Diccionario Castellano*.¹¹ I encara el 1840 hi ha un informe de la Comissió d'Educació sobre el *Compendio de Gramática Castellana para el uso de las escuelas* de Domingo Maspons y Riva, escrit seguint el model del *Compendio* de Salvà (1838).¹²

L'enviament i el desig de promoció d'aquestes obres té sentit de ser en una entitat que té com a un dels objectius principals promoure l'ensenyament de les arts tècniques i les ciències, bàsic per al progrés del país, en escoles que patrocina amb fons propis. La comissió d'educació serà l'encarregada de supervisar la qualitat i els resultats d'aquesta educació i dels premis corresponents (López Torrijo). No cal dir que la llengua vehicular de l'ensenyament era, òbviament, l'espanyol, qualificada com a "nuestra lengua" en la documentació que hem pogut manejar. El castellà es presenta així com a "única llengua transmissora de sabers tant matemàtics com químics, geogràfics, etc. És a dir, es transforma en la clau de volta que permetrà poder arribar a la difusió d'altres coneixements, la qual cosa implica riquesa i prosperitat per al país" (Martínez i Taberner, 91). D'altra banda, el valencià es concep com un impediment per a l'assoliment d'aquest avanç i educació en el saber, com ben bé es pot comprovar en la proliferació i la necessitat d'obres que, com la de Salvà i la de Maspons, s'ocupen d'adaptar la gramàtica castellana als valencians nadius; i com es pot deduir també de la resposta negativa al pla ofert per Sanelo per a l'ensenyament de la llengua pròpia que acompanyava el *Silabario* (1805).¹³

En vista, doncs, d'aquesta preocupació i d'aquest intercanvi de correspondència, sembla que un diccionari com el que publicaria el 1851 Josep Escrig entrava dins del camp

⁹ Signatura R.S.E.A.P.V., 1827, C-76, v Varios, n. 12, R.S.E.A.P.V., 1828, C-78, v Varios, n. 6 i R.S.E.A.P.V., 1829, C-80, v Varios, n. 15, respectivament

¹⁰ Signatura R.S.E.A.P.V., 1838, C-95, III Educación, n. 3 i R.S.E.A.P.V., 1839, C-98, III Educación, n. 9, respectivament.

¹¹ Signatura R.S.E.A.P.V., 1841, C-104, III Educación, n. 2 i R.S.E.A.P.V., 1846, C-117, III Educación, n. 7, respectivament.

¹² Signatura R.S.E.A.P.V., 1840, C-101, III Educación, n. 4. La semblança entre ambdues obres és tan gran que presenta un problema a Salvador Cobos, membre designat per la comissió per a jutjar el valor del *Compendio* de Maspons. Finalment, Cobos decideix que l'obra del castellanenc aprofite per als primers anys d'ensenyament i la de Salvà per als cursos més avançats.

¹³ Amb tot, hem d'aclarir que a diferència del que ocorre en el cas de l'homòloga mallorquina (Martínez i Taberner) no hem trobat en la documentació que consultat en l'arxiu de l'entitat valenciana i tampoc en la bibliografia que ha generat l'anàlisi del model escolar promogut per aquesta associació, cap referència explícita a la necessitat de fomentar i de buscar obres d'aquest tipus. Segons la nostra opinió, sembla que simplement s'ha silencià el conflicte lingüístic latent tant per part de l'entitat com pels investigadors posteriors.

d'interessos de l'entitat en el sentit que va ser elaborat per a ajudar al poble valencià a conèixer la llengua del progrés. Aquesta obra, però, també amagava una preocupació per ensenyar l'idioma propi, únic propòsit que apareix reflectit en la carta que adreça a l'associació perquè li la subvencionen:

Se trata de una publicacion gloriosa y útil al País encaminada á perpetuar y propagar el conocimiento de un hermoso y antiguo idioma y á asegurar el disfrute de los incalculables tesoros de todas clases consignadas en el mismo.¹⁴

El possible interès que podia suscitar el diccionari de cara a l'entitat valenciana també era garantit per una Reial Orde que recomana la compra de l'obra per part dels ajuntaments i a càrrec del govern i que Escrig s'encarrega de fer evident en l'escrit adreçat a l'entitat:

El Gobierno de S.M. reconociendo la utilidad general de esta publicacion se ha servido recomendarla a los Ayuntamientos de las Provincias Valencianas y mandar se les pase en cuenta el importe de la suscripcion [...] La Sociedad vera pues que en el presente caso puede cooperar a la accion y á los deseos del Gobierno en pro de un administrado.

Al remat, el fet d'adreçar-se a aquesta institució perquè avalara l'obra és una estratègia pensada per Escrig perquè es garantira, en primer lloc, que era d'interès i tenia qualitat “por haberse dignado considerar útil al pais y merecedor de proteccion el *Diccionario valenciano-castellano* que tengo el honor de ofrecerle”, diu l'autor (p. VI), segons les premises esmentades en els objectius de l'associació; i, en segon lloc, que tindria èxit i reconeixement social.

Però, com hem vist adés, vora cinquanta anys abans no va tenir la mateixa sort Manuel Joaquim Sanelo, quan va dur el seu projecte. Cal preguntar-se, doncs, per què es va produir aquest canvi en els interessos de la mateixa entitat davant d'obres de caràcter semblant o, almenys, amb un punt en comú. Al nostre parer, aquest canvi d'opinió de la Sociedad només es pot explicar amb el fet que a mitjan del segle XIX els interessos de l'entitat envers la cultura i la llengua local havien esdevingut uns altres i s'havien obert altres fronts d'actuació.¹⁵ En aquest sentit, hem de recordar la sovintejada rebuda d'obres de caràcter gramatical i lingüístic a partir del segon terç del XIX que hem indicat adés i també el fet que una part de la societat valenciana -justament la que ocupava els càrrecs en la Sociedad- manifestava una preocupació desconeguda fins ara per acabar amb les influències de la llengua pròpia en l'adquisició del castellà. Aquest desassossec es manifesta en l'obra de Salvà i també en la de Lamarca -sembla que instigada per Salvà (Casanova, 170)- i posteriorment s'intensifica en la de Rosanes i, especialment, en la de Cabrera. És interessant, doncs, reprendre les paraules de Salvà que justifiquen el seu “Apèndice” al *Compendio de gramática castellana* (1838): per a aprendre una segona llengua s'ha d'estudiar i conèixer primer bé la materna, només així es podran “depurar de todos los vicios nuestra habla castellana” (110); aquest tipus de treball l'haurien de fer a totes les províncies que tenen una llengua pròpia, com ara els gallecs, “con el objeto de que sus naturales pudiesen enmendarse en vista de las indicaciones que les hiciesen sus mismos paisanos; con lo que se lastimaria tambien ménos su amor propio” (110), ja que només amb

¹⁴ Signatura R.S.E.A.P.V., 1851, C-127, VI Varios, n. 3 i també publicada com a apèndix documental en Rozalén (158).

¹⁵ Ja hem indicat adés que en l'abundant bibliografia que s'ha escrit sobre la tasca d'aquesta entitat i que hem consultat no s'ha dit res, però, de la relació de la institució amb la llengua pròpia.

l'esmena i amb l'adquisició de l'espanyol a partir de la parla de cadascú, es podrà assolir un domini perfecte de l'idioma oficial lliure d'interferències estrangeres.

En aquesta revisió de la posició lingüística de la institució, no hem de perdre de vista, però, la situació que reflecteixen les entitats germanes del domini lingüístic català amb les quals es mantenia, com a mínim, un contacte escrit anual. La Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País va protagonitzar dos intents fracassats de creació d'un diccionari mallorquí-castellà el 1797 i posteriorment el 1835.¹⁶ No van passar del repartiment entre una comissió de socis de les lletres del *DRAE* del moment que havien de ser traduïdes al mallorquí (Massot i Muntaner; Martínez i Taberner). D'aquestes dues temptatives, potser la que més transcendència ha tingut en les investigacions de la història social de la nostra llengua ha estat la segona, ja que es va arribar fins i tot a fer una crida pública en què s'insta a fer un *Diccionario mallorquín-castellano* per a així "contribuir a la generalización del habla nacional entre nosotros y a la desaparición, en lo posible, del dialecto mallorquín a lo menos en el trato de las personas cultas, lo cual mira como paso para la mayor civilización de la provincia" i la unió completa amb la resta de l'estat.¹⁷ En tots els escrits i totes les actuacions de la *Sociedad* s'hi deixa entreveure una visió centralista i espanyolista de l'estat (Martínez i Taberner, 91). Vicent Boix, soci de mèrit de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de València des del 1848, escriu la "Censura oficial" del *DEscrig*. L'enalteix perquè pot ajudar a l'engrandiment i la unió dels regnes d'Espanya sota una mateixa nació i llengua. Sembla, doncs, al nostre parer, que es dóna la benvinguda i l'aplaudiment al *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig i s'obvia una part dels objectius que persegueix Escrig amb l'elaboració del seu diccionari, justament els que coincideixen amb l'obra i el pla de Sanelo i també amb el del seu precedent Carles Ros.

2.2. Macroestructura

L'ordenació del *Silabario* és alfabètica al detall. Hi trobem el vocabulari agrupat en les vint-i-sis lletres següents: A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, L, LL, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, Y, Ç i Z. Com podem observar, no hi ha mots que comencen per *k* ni *w*. D'altra banda, cal notar que ocupa un lloc rellevant el dígraf *ll* i es distingeix la *ç* de la *z*, que representen mots ortogràficament arcaïtzants amb *s* sorda i mots *s* sonora, respectivament. No hi ha entrades comencen per *ny*, però sí que hi ha espai per a grafies arcaïtzants, com la *ch-*,¹⁸ que situa després de la *ce-*, i la *s-* líquida, que situa íntegrament després de la *sa-* i abans de la *se-*. La *y* es reserva només per a tres aglutinacions entre la conjunció *i* i un pronom feble.

Deixem per a l'estudi més aprofundit que estem preparant sobre el *Silabario* les pistes fonètiques i la relació amb el sistema ortogràfic defensat per Sanelo (cf. Gulsoy 2001a). Només apuntarem l'accentuació seguida, ja que està directament relacionat amb la tria del leuari. Així doncs, reserva l'accent agut (´) com a diacrític per a la *o* i la *e* obertes o tancades. Aquest sistema l'ajuda a diferenciar homògrafs (p. ex., "mólt. Molido" / "molt. Mucho" i també "Déu. Dios" / "deu. Diez" / déu. Debe"), però no és gens sistemàtic i per

¹⁶ En general, es pot veure un resum de les activitats d'aquesta institució a Llabrés Bernal (1968-1972).

¹⁷ Aquestes paraules van ser arreglades posteriorment en la *Lletra de convit* (1901) de mossén Alcover i serviren per al plantejament justament contrari per a l'elaboració del monumental *Diccionari valencià-català-balear*.

¹⁸ Notem, però, que aquesta grafia no apareix en posició final de mot.

això hi trobem un grapat de casos sense destriar (p. ex., “*pel. por el*” / “*pel. por lo*” / “*pel. Pelo*”).

El *Silabario de vocablos lemosines o valencianos* presenta un total de 1.718 entrades diferents. Considerem que aquesta xifra no és gens menyspreable, si la comparem amb el nombre d’entrades dels altres diccionaris monosil·làbics de l’època: 1.824 en té el *Raro Diccionario* (1770) de Carles Ros i 444 l’*Abecedario* (1802) de Marc Antoni d’Orellana.

Les 1.718 entrades del *Silabario*, però, es poden simplificar en un total de 1.000 lemes diferents, aproximadament, des del punt de vista de la pràctica de la lexicografia actual. Si tornem a les comparacions, el *Raro* en tindria vora 800 (Guardiola i Savall 2006) i el d’Orellana, 430. Aquesta diferència de xifres s’explica pel costum en la lexicografia valenciana fins al *DLlombart* (1887) de no lematitzar i, consegüentment, de presentar tantes entrades com variants i significats possibles es troben d’un mot. Així doncs, en el *Silabario* podem trobar una entrada per a:

- a) variants ortogràfiques d’un mot, amb remissió interna (p. ex., *mox* remet a *moix*),¹⁹ o sense relacionar-les (p. ex., apareix primer *hom* i després *om* o *llob* i més tard *llop*).²⁰ Alguns d’aquests doblats són producte de l’aparició de formes ortogràfiques arcaïtzants (p. ex., *bayll* remet a *ball*). Així mateix, constatem l’aglutinació de l’article definit amb substantius que comencen amb vocal (p. ex., “*lall. el ajo*” o “*lom. el hombre*”) i, a més, després els retrobem sense l’article;
- b) variants diacròniques no necessàriament ortogràfiques (p. ex., *plet* i *pleyt*, *nit* i *nuyt*) o, també, amb variació ortogràfica (p. ex., *sanct*, *sant*, *sen* i *sent*);
- c) variants morfològiques diverses (p. ex., *bé* i *ben* o *mà* i *man*) o les distintes formes flexionades dels verbs (p. ex., *cou* o *creix*) o d’un element nominal (p. ex., *flor* i *flors*);
- d) paraules homònimes, normalment homògrafes i/o homòfones (p. ex., “*fer. fer*, *facer*, ó *hacer*” / “*fer. Fiero*” / “*fer. Fiera*” / “*fer. fierro*, ó *hierro*”) i també polisèmiques (p. ex., constatem fins a 15 entrades per a *ma* i *mà*, entre les qual inclou l’aglutinació *ma* per *m’ha*); i
- e) el que considerariem ara col·locacions, locucions o exemples d’ús. És el cas, per exemple, de les 25 entrades per als tipus de dret, els 7 tipus de *jorn* o de *sang*, entre els més rellevants.

Així doncs, podem constatar un vocabulari heterogeni constituït, fonamentalment, per homònims i pels tipus especificats de variants, tot i que, en aquest cas concret, observem que el gruix es decanta per formes arcaïtzants, com hem vist: lèxiques pròpiament dites, ortogràfiques, però també n’hi ha de morfològiques (p. ex., les formes de 1a i 3a persona del present d’indicatiu dels verbs sense desinència de persona: “*déix. dexo*, *lego*, ó *mando*” i “*deix. dexa*, *lega*, ó *manda*” o “*pac. pago*, *verbo*” / “*pac. paga*, *verbo*” / “*pac. pague*, *verbo*”).

Un altre component important del leuari està constituït per aglutinacions, com hem vist adés, entre l’article i el substantiu començat per vocal, però també entre elements gramaticals diversos, com ara, entre molts d’altres:

¹⁹ S’hi relacionen pràcticament totes les que mostren oscil·lació entre presència o absència de iod davant del fonema palatal fricatiu sord.

²⁰ En general, podem afirmar que pràcticament totes les paraules que apareixen en la lletra *h* tenen una altra entrada sense *h*.

aus. os ha.
bél. bien le
col. como él.
dest. de este.
iom. yo me.
men. me.

nell. ni el.
ol. ó el.
queus. que os.
quil. quien le.
ço-m. esto me.

Possiblement la nota més negativa de la composició del leuari del *Silabario* siga aquesta juntament amb la inclusió dels arcaïsmes formals o lèxics, els castellanismes i la perpetuació de mots fantasma. Els arcaïsmes es poden entendre si tenim present l'objectiu inicial de l'obra. Ara bé, considerem que la barreja final entre formes patrimonials vives, que veurem més avall, i formes totalment en desús (p. ex., *flum* 'riu', *mils* o *mills* 'millor', *mur* 'ratolí' o *tut* 'segur', entre altres) podria arribar a desconcertar un possible usuari.

D'altra banda, els castellanismes evidencien, en primer lloc, la salut de l'idioma. A banda de la nòmina que va reportar Gulsoy (1992, 224), *asc* 'asco', *at* 'hato', *aut* 'auto', *ay* 'ayo', *bisc* 'bizco', *boç* 'bozo', *brinc* 'brinco', *bronc* 'bronco', *buig* 'buche', hi detectem l'entrada d'altres formes, algunes de les quals són la primera documentació en la lexicografia catalana del País Valencià:²¹

balc. balcon.
barc. barco.
bult. bulto. / *Vult.* vulto, bulto, busto.
 +*fof.* fofo, hueco.
 +*gef.* xefe.
gort. gordo.²²
jarc. charco ó poza.
 +*jusc.* chusco.
 +*nub.* nube.
proig. prodigio.²³

rit. ritu.
ti. tino.
til. tilde.
tim. timbre.
 +*tir.* tigre.
tont. tonto.²⁴
 +*tu.* tuno, holgazan, vagamundo.
 +*vell.* vello, pelo delgado ó sutil.
 +*ver.* verano.
 +*çaf.* zafio.

Bona part d'aquests barbarismes han triomfat en el català del País Valencià i, de fet, es documenten en altres textos del XIX.²⁵ Ara bé, la manipulació evident d'aquestes formes convertides en valencianes a partir de la supressió de la síl·laba final,²⁶ ens fa pensar en possibles invents de l'autor, amb molta voluntat però poca preparació lingüística. Tant és així que perpetua la inclusió d'errades que passaran d'un autor a un altre i arribaran fins a Martí Gadea (1915): "*pris*. madrugada ó mañanita" o "*trig*. Tarde".²⁷

²¹ Les marquem amb un "+" al davant.

²² Primera documentació en l'*Ensayo* de Sanelo.

²³ Primera documentació en l'*Ensayo* de Sanelo. Sembla una formació a partir de *prodig*, documentada en aquesta mateixa obra i en el *Breve* de Ros.

²⁴ La primera documentació és del *Diccionario* de Sanelo.

²⁵ P. ex, en els diccionaris de Martí Mestre (2006 i 2011), que recullen la llengua parlada dels segles XVII-XIX, s'enregistren *bulto*, *jefe*, *tonto*, *tuno*, *xarco* i *xusca*.

²⁶ Cf. algunes d'aquestes regles de "valencianització" en el segon apèndix de la introducció del *DLlombart* (1887).

²⁷ Cf. aquestes entrades al *DCVB*.

D'altra banda, constatem que una meitat aproximada del total del leuari, la més interessant, està constituïda per formes de la llengua viva de finals del XVIII i començament del XIX.

En aquest sentit, en la descripció del repertori semàntic de monosíl·labs continguts, no es poden deixar passar les veus expressives –algunes pròpies del llenguatge infantil-, onomatopeies i exclamacions, pròpies de la llengua parlada del moment, algunes de les quals retrobem en els diccionaris de vocabulari col·loquial dels segles XVII-XIX confeccionats per Martí Mestre (2006 i 2011).²⁸ A més a més, com veurem posteriorment, cal notar que es tracta d'un camp semàntic en què s'amoroseix la redacció de l'article i hi trobem explicacions d'ús i de sentit i no solament correspondències eixutes en castellà, com sol ocórrer en la resta de mots. Tot seguit presentem el llistat complet d'aquestes expressions del *Silabario*.²⁹

ay. ay, ó guay (interjecion de dolor).

be. balido. / *bé.* be, sonido que forman las ovejas y corderos.

bram. bramido. / *bram.* grito de dolor.

bum. Traquido.³⁰

'*bu.* bu, voz con que se hace miedo á los niños.³¹

clasc. clamor, ò clamoreo por los difuntos

com. que? por que?

'*eu.* hola, interjeccion. / *heu.* hala, hola.

ex. Se usa para manifestar el asco que causa alguna cosa; y tambien para expresar el desprecio de algun objeto (interjecion).

giu. chíó, el sonido del canto del gorrion.

glay. (interj.) susto, espanto.

grony. repugnancia, disgusto de hacer alg^a. cosa, refunfuñando y hablando entre dientes

'*guay.* interj. de llanto, ay.³²

'*guc.* el ruido del baque ó caida de alg^a. persona.³³

ma. agua al niño.

'*mau.* mau, voz natural del gato.

mau. madre (síncopa).

'*mix.* miz, voz de que se usa p.^a llamar y hacer venir al gato.

ou. hola (interjecion).

ox. ox, voz p.^a espantar las gallinas.³⁴

piu. pio, voz p.^a llamar los Pollitos.

²⁸ Hem marcat amb un ' al davant aquesta coincidència.

²⁹ Ajuntem en una mateixa línia les variants del mateix lema.

³⁰ Absent en aquest sentit en el *DCVB*.

³¹ Absent en aquest sentit en el *DCVB*.

³² No exactament amb el mateix sentit en el *DCVB* ni en Martí Mestre (2006 i 2011).

³³ El *DCVB* el documenta en el vocabulari de monosíl·labs (1915) Martí i Gadea. Martí Mestre (2006) arplega només el sentit de 'colp, bac'.

³⁴ Forma coincident amb el castellà, no present en el *DCVB*. Segons el *TLV*, apareix en tota la lexicografia valenciana inèdita o publicada: Ros 1770 (també la forma *oixte*), Sanelo 1805, Font i Piris (sv. *oxie*), *DEscrig* (sv. *oix*, *oixe*) i Pla i Costa (1880, sv. *oxe*). A partir del *DEscrig*, apareix la forma *uix(e)*, que retrobem en el *DLlombart* i l'obra de Martí i Gadea (1991 i 1915), i posteriorment és la que arplegarà el *DCVB*.

pix. mea, voz con que el niño explica querer orinar.
pu. pu, excremento de niño.
puf. puf, huele muy mal.
'pul. pul, voz con que se llaman los pollos.³⁵
'só. So, Señor (familiarmente).
'sus. za, voz con que se espanta al perro, y le hace huir.
ta. ta, ó tate.³⁶
'tac. taque, ruido, ó golpe.
toc. toque.
trac. traque, estallido del cohete.
tranc. toque de campana por los difuntos.³⁷
'xo. cho, ó jo, para que paren las caballerías.
çap. zape al gato.

Entre aquestes expressions que evidencien la vivesa del vocabulari present en el *Silabario* i que igualment aporten informació que supera la simple correspondència en castellà, trobem, a més, paraules que fan referència a qüestions socials i econòmiques de l'època de redacció. És el cas que reflecteixen entrades com:

dau. el sitio donde estan los enfermos de tisiqúez en el hospital gen.¹ de Val^a.
dret de degolla. Derecho de deguella de los ganados q.^e transitan por cotos, ó sitios prohibidos.
dret de majarra. El derecho que se cobra por los Dueños útiles de la plaza del carbon de Valencia por cada sera de dicho genero.
quint. lugar ó sitio donde se satisface el derecho de quinto del pescado.

D'una altra banda, cal esmentar l'al·lusió directa a determinades formes de parlar. En la desena entrada de *mà* llegim: “*ma.* mano, en las carnicerías llaman indistintamente los 4 pies”, on es plasma el vocabulari emprat entre carnisers. A més, observem la citació de formes dialectals pròpies d'altres contrades, com demostra la setena entrada de *moll*: “*moll.* yerba q.^e se cria por la Marina del Reyno de Val^a. y la comen sus naturales”. Igualment observem la recreació en la definició i, a més, el fet que no trobe la correspondència en castellà. Tampoc no la va afegir en el seu *Diccionario* quan recull la mateixa entrada: “*moll.* yerva cuya caña crece mucho, y su simiente solo produce una caña. Se come en Pamis,³⁸ se parece al espigon de malvaviscos. Puede sea armuelle. [...]”.

³⁵ És l'única forma documentada en la lexicografia valenciana, segons el *TLV*. Concretament la incorporen: el *Raro* (1770) de Carles Ros, el *Silabario* de Sanelo, el *DEscrig* (1851) que inclou també l'expressió *a la pul-pul* ‘a poc a poc’, el *DLlombart* (1887) i també apareix en dos dels repertoris de Martí i Gadea (1891 i 1915). Només aquest darrer afig la forma amb la palatal, *pull*, que trobem en el *DCVB* i en la rondallística valenciana d'Enric Valor, entre altres autors valencians.

³⁶ Absent en aquest sentit en el *DCVB*. Només present en el *Raro* i en el *Silabario* en la lexicografia valenciana.

³⁷ El *DCVB* el documenta en el mateix sentit en el *DLlombart*.

³⁸ Pedania d'Ondara (Marina Alta). Segons consulta feta al Dr. Andreu Sentí (Universitat de València), no és viu en el parlar local. De fet, no s'arplega tampoc en la monografia dialectal de Beltran Calvo sobre el parlar comarcal.

Aquesta simple informació ens permet hipotetitzar sobre la metodologia de confecció i les fonts possibles de l'obra, que tractarem en l'estudi més aprofundit sobre el *Silabario* que estem preparant. Ara com ara, podem avançar que coincideixen amb les que va indicar Gulsoy (1964b). Així doncs, pressuposem que a banda de l'obra de Carles Ros –a priori pensem que el *Raro* inèdit inclòs–,³⁹ la font principal del *Silabario* van ser l'*Ensayo* i el *Diccionario*. A més, considerem que el *Silabario* pot ser posterior a aquests perquè hi hem trobat entrades noves que coincideixen amb altres possibles fonts, com ara els mots *avui* o *vuit*, que només són presents en el vocabulari marquès de Joan de Resa (1555). D'altra banda, hi ha un component nou important provinent de la llengua viva, que és absent en tota la lexicografia valenciana precedent:

bu. bu, voz con que se hace miedo a los niños.
gat. grumete.
spau. lo mismo que *Spay*.
vit. miembro viril.

Així doncs, pensem que Sanelo va partir de les dades escrites que tenia a mà i les va ampliar en part afegint de manera atzarosa, fent memòria, informacions provinents de la llengua del moment. De fet, no són presents tots els monosíl·labs possibles en català ni tampoc hi apareixen totes les possibilitats homòfones i homògrafes dels mots registrats. El llistat de monosíl·labs probables, per tant, podem dir que no és complet.

Un altre camp que també reflecteix el valencià viu de començaments del segle XIX és el dels jocs populars. Ara bé, els mots enregistrats també han aparegut en els diccionaris precedents, llevat de *mat*:

<i>as.</i> as de naype.	<i>náip.</i> naype.
<i>cul.</i> culo de la taba.	<i>pam.</i> palmo, juego que usan los muchachos.
<i>dau.</i> dado para jugar.	<i>pic.</i> marro ó taba.
<i>flux.</i> fluz de los naypes.	<i>pic y vol.</i> juego de la estornija ó tala.
<i>ma.</i> mano, en el juego el 1º. en orden de los q.º juegan.	<i>piu.</i> escondite, juego.
+ <i>mat.</i> mate del axedrez.	<i>roc.</i> roque del axedrez.
	<i>vol.</i> tala, juego.

Seguint la tradició de la lexicografia catalana al País Valencià, en el *Silabario* també apareixen noms propis. Com en els altres diccionaris, la intenció és inventariar i aclarir el lèxic que poguera causar alguna interferència de comprensió (Guardiola Savall 2002). En el *Silabario* trobem topònim de fora i dins de les nostres fronteres: *Asp*, *Dau*, *Grau*, *Lloc*, *Nil* i *Seu*; i antropònims corresponents a personatges bíblics i mitològics i a noms de persona: *Crist*, *Gil*, *Hug*, *Job*, *Llop*, *Lluc*, *Marc*, *Mart*, (*n'*)*Ot*, *Pau*, *Pep*, *Piu*, *Ponç* i *Pons Pilat*, *Roc* i *Sixt*.

A més a més, hi ha lloc també per a sinònims geogràfics que no relaciona entre si (“*huí.* hoy día” / “*víy.* oy día” i “*huít.* ocho” / “*víy.* Ocho”), a la vora d'altres monosíl·labs que

³⁹ Suposem que en manejaria una còpia. Hi trobem tot un seguit de coincidències en el leuari i en la redacció de les definicions.

tradicionalment s'han pres com a no propis del valencià, com ara, “*suc. moje*” i “*surt. surte, salta hácia arriba*”.

Finalment, volem destacar també el lloc que ocupa el vocabulari d'especialitat, el de l'ofici de l'autor i que, al remat, el fan digne per a ocupar el lloc de mestre en l'acadèmia que sol·licita a la Sociedad Económica. Hi figuren, com hem dit, fins a 25 entrades per al lema *dret* i els distints tipus.

Tot plegat, podem dir que la composició del leuari del *Silabario* es basa en la necessitat de presentar mots monosíl·labs que puguen ocasionar algun problema de comprensió per a un usuari que haja de llegir tot tipus de documents escrits en català: coetanis o antics. Per això tot cap en aquest llistat: des d'aglutinacions a noms propis passant variants de tot tipus. Les dificultats associades a l'homonímia són resoltes seguint el mètode de presentació dels materials que feren servir les seues fonts lexicogràfiques: a cada sentit o forma possible li correspon una entrada diferent.

2.3. Microestructura

L'estructura bàsica dels articles del *Silabario* és ben senzilla i eixuta: a l'entrada formada per un lema li segueix la correspondència en castellà. S'hi inclouen també ocasionalment algunes matisacions amb la intenció de fer més clara la informació aportada. Aquesta tècnica serà la pròpia de la lexicografia catalana al País Valencià fins al *DLlombart* (1887), inclosa la resta de la producció de Sanelo. Únicament constatem l'excepció d'una part de l'obra de Carles Ros.

Pel que fa a les entrades, llevat de les aglutinacions que hem comentat ja, solen estar formades per un sol lema monosíl·lab -o manipulat i fet monosíl·lab. A més, sabem que hi haurà tantes entrades com variants es constaten del mot. Aquestes dues normes s'acompleixen sempre, llevat de tres casos, en què trobem les variants ortogràfiques explícites en l'entrada:

sems ó semps. ensemble, juntos ó juntamente.

tard, ó tart. tarde, fuera de tiempo.

tems ó temps. tiempo.

D'altra banda, observem altres excepcions a aquesta tendència: tenim entrades amb la forma d'exemples d'ús o col·locacions derivades del lema que apareix justament en la línia anterior. Així doncs, hi ha, casos com:

cluc. cerrado / *a ulls clucs.* A ojos cerrados.

col. adora, honra, ó reverencia / *col Déu.* adora á Dios / *col un sol Déu.* adora un solo Dios.

molt. mucho / *molt be.* muy bien.

pic. marro ó taba / *pic y vol.* juego de la estornija ó tala

Els exemples precedents mostren que els mots que integren la col·locació o l'exemple també són monosíl·labs. Però hi ha també altres casos en què els components de l'expressió tenen més d'una síl·laba, com ara:

Ponç. Poncio, nre. Propio / *Ponç Pilat.* Poncio Pilato.

riu. rigo, río / *riu cabdal.* rio caudaloso.
séx. Sexô / *séx femení.* sexô femenino / *séx masculí.* sexô masculino.

Tant en un cas com en l'altre, es tracta d'expressions d'ús molt comú i, igual que la resta de veus del *Silabario*, hi estan incloses per facilitar la comprensió a l'usuari i l'accés al castellà.

En el *Silabario* són pràcticament absents les informacions gramaticals i d'ús. De fet, només hem trobat la marca "familiarmente" per a *so*, apòcope de *senyor*: "só. So, Señor (familiarmente)" i la indicació d'ús de *mà* en el vocabulari dels carnisers, que hem vist adés.

Pel que fa a les indicacions gramaticals, ja hem comprovat que bona part dels mots expressius apareixen marcats amb la indicació "interj." o "interjección" després del lema o més comunament en el cos de la definició:

glay. (interj.) susto, espanto.
guay. interj. de llanto, ay.
ou. hola (interjeccion).

Notem, a més, que la categoria gramatical dels mots ("verbo" i, més rar, "adverbio", "p. p." –participi de passat–, "nre. propio", "síncopa" i "adj.") també sol aparèixer en el cos de la definició normalment com a marca que desambigua correspondències homònimes en castellà:

<i>bec.</i> pico de ave, jarro, ó vasijas.	<i>bec.</i> bebe, verbo.
<i>dat.</i> dado p. p. del verbo dar.	<i>dau.</i> dado para jugar.
<i>post.</i> puesto, sitio.	<i>post.</i> puesto p. p.

El perquè d'aquestes darreres anotacions està íntimament relacionat amb l'estructura de les definicions. En realitat, en el *Silabario* no solen haver-hi definicions pròpiament dites, sinó correspondències en castellà. Per regla general trobem una sola equivalència en castellà general (p. ex., "*menys.* menos"; "*móu.* mueve"). Aquestes correspondències són complementades amb altres traduccions o amb petits aclariments en cas que hi haja homonímia en les equivalències, amb la intenció de ser clar. Com ara, tenim:

<i>gat.</i> gato, animal domestico.	<i>gat.</i> gato, pece.
<i>mes.</i> mes del año.	<i>mes.</i> mes ó mesada.
<i>dur.</i> duro, firme.	<i>dur.</i> duro; violento, ó cruel.
<i>dur.</i> duro, rustico.	<i>dur.</i> duro, terco, obstinado.

En altres ocasions observem que l'existència de dos o més correspondències no està motivada per un afany de clàrícia, sinó per la voluntat de presentar sinònims del castellà, formes que devien ser igualment habituals (p. ex., "*re.* algo, alguna cosa"; "*strany.* extraño, singular."). Algunes altres vegades, però, observem que una de les formes sembla interferida pel català i pensem que les degué sentir en boca d'un catalanoparlant del moment que no sabera molt de castellà:

om. home, hombre.
ort. orto, huerto.
poa. poza, saca agua del pozo.

Un altre tipus de definició és la formada per remissions a altres entrades. Es lliguen d'aquesta manera variants de tot tipus presentades en el diccionari, tot i que són més habituals en aquest cas relacionar les ortogràfiques. Apareixen precedides de la fórmula “lo mismo que [entrada principal]”:

frex. lo mismo que *Freix*.
gos. lo mismo que *Ca*.
goy. lo mismo que *Goig*.

i en menys ocasions, “vide”: “*fon.* vide fen”.

Finalment, observem que hi ha un nombre de casos relativament escàs en què hi ha el que podríem considerar definicions, precedides o no de l'equivalència en castellà. En aquest calaix trobaríem tant les expressions col·loquials que hem vist en l'apartat anterior com també les entrades que fan referència a qüestions socioculturals i econòmiques i altres entrades, ben poques, com ara:

córp. vertebra de puerco con su carne.
sort. bancal largo de tierra.

Així doncs, podem concloure que la configuració de la microestructura del *Silabario* respon a la intenció de presentar els materials de manera clara per a un possible usuari. A una entrada en català li correspon una equivalència en castellà, que és ampliada ocasionalment amb informacions diverses per la necessitat de desfer homònims. En aquest cas presentarà altres correspondències o bé s'hi inclourà la categoria gramatical.

Obres citades

- Alcover, A. M. & F. de B. Moll. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll, 1993.
- Aleixandre Tena, F. *Catálogo documental del archivo de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia (1776-1876)*. València: Caja de Ahorros de Valencia, 1978.
- . *La Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia. Marco jurídico, estructura social y financiación (1776-1833)*. València: Caja de Ahorros de Valencia, 1983.
- Almela Vives, F. "El monosilabismo valenciano." *Revista Valenciana de Filología* I, 2 (1951): 105-138.
- . *La Real Sociedad Económica de Amigos del País, de Valencia*. València: Artes Gráficas Soler, 1967.
- Azorín Fernández, D. *Los diccionarios del español en su perspectiva histórica*. Alacant: Universitat d'Alacant, 2000.
- Bas Martín, N. et al. *225 anys de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia*. València: Fundació Bancaixa, 2003.
- Beltran Calvo, V. *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta. L'empremta mallorquina*. Ondara/Pedreguer: MACMA/IECMA, 2011.
- Casanova, E. "El *Diccionari valencià-castellà* i *Castellà-valencià* de Lluís Lamarca, de 1842." En M. T. Echenique Elizondo & J. Sánchez Méndez eds. *Lexicografia y lexicología en Europa y América. Homenaje a Günther Haensch en su 80 aniversario*. Madrid: Gredos/Generalitat Valenciana, 2003. 169-185.
- Colón, G. & A. J. Soberanas. *Panorama de la lexicografía catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991.
- Escrig, J. *Diccionario valenciano-castellano (DEscrig)*. València: Impremta de J. Ferrer de Orga, 1851.
- Ferrando, A. & M. Nicolàs. *Panorama d'història de la llengua*. València: Tàndem, 1997.
- Guardiola i Savall, M. I. "Toponímia i antroponímia en els diccionaris valencians anteriors al 1851". En E. Casanova & V. M. Rosselló eds. *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. València: Universitat de València-Editorial Denes, 2002. 779-802.
- . *Estudi introductori i edició a Carles Ros. Ràro Diccionari Valenciàno-Castellano, ùnico, y singular de vòzes monosylabas*. Alacant: Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, 2004.
- . *Tresor lexicogràfic valencià (1543-1880)* [treball en fase de realització].
- Gulsoy, J. "La lexicografia valenciana." *Revista Valenciana de Filología* VI (1964a): 109-141. [Reeditat en Gulsoy 2001a, 4-95. Citem per la primera versió].
- . *El Diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo. Edició, estudi de fonts i lexicologia*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura, 1964b.
- . "Algunes cartes filològiques de M. J. Sanelo." *Revista Valenciana de Filología* VII (1963-1966): 101-138 [Reeditat en Gulsoy 2001a, 119-150. Citem per la darrera versió].
- . "El *Silabario de vocablos lemosines o valencianos* de Manuel Joaquim Sanelo." En A. Ferrando ed. *Miscel·lània Sanchis Guarner*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de

- Montserrat, 1992. 217-237 [Reeditat en Gulsoy 2001a, 150-165. Citem per la primera versió].
- . *Estudis de filologia valenciana. Escrits seleccionats*. València: Universitat de València: 2001a.
- . “Les fonts del *Diccionari Valencià-Castellà* de Sanelo.” En A. Ferrando ed. *Estudis de filologia valenciana. Escrits seleccionats*. València: Universitat de València, 2001b. 97-118.
- Llabrés Bernal, Juan. “La Real Sociedad Económica mallorquina de Amigos del País y sus actividades (1778-1917).” *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana XXXIII* (1968-1972): 380-391.
- Llombart, C. *Los fills de la morta-viva*. València: Impremta Emili Pasqual, 1879.
- . *Diccionario Valenciano-Castellano de D. José Escrig y Martínez. Tercera edición corregida y aumentada con un considerable caudal de voces, frases, locuciones, modismos, adagios y refranes, de que las anteriores carecían, y precedida además de un nuevo prólogo, la biografía de su autor, y un Ensayo de Ortografía Lemosino-Valenciana (DLlombart)*. València: Librería de Pascual Aguilar, 1887. 2 vols.
- López Torrijo, M. *Educación y sociedad en la Valencia Ilustrada. Labor educativa de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia (1776-1808)*. València: la Nau Llibres, 1986.
- Martí Grajales, F. *Ensayo de una bibliografía valenciana del siglo XVIII*. València: Diputació de València, 1891 [1987].
- Martí i Gadea, J.. *Diccionario general valenciano-castellano*. València: Impremta de José Canales Romá, 1891. 2 vols.
- . *Vocabulari monosilábich valencià-castellà*, València: Impremta d’Antonio López, 1915.
- Martí i Mestre, J. “Una contribució a la lexicografia del segle XVIII: Marc Antoni d’Orellana”. En *Estudis de llengua i literatura catalanes / XXVIII. Miscel·lània Germà Colón*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1994. 111-145. Vol 1.
- . *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006.
- . *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*. Paiporta: Editorial Denes, 2011.
- Martínez i Taberner, C. *La llengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del XIX*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears, 2000.
- Massot i Muntaner, Josep. *Els mallorquins i la llengua autòctona*. Barcelona: Curial, 1985.
- Orellana, M. A. “Abecedario de nombres monosílabos valencianos”. En *Valencia antigua y moderna*. València: Acció Bibliogràfica Valenciana, 1802. Vol. III: 41-45.
- Reglà, J. *Aproximació a la història del País Valencià*. València: 3i4, 1982.
- Ribelles Comín, J. *Bibliografía de la lengua valenciana*. Madrid: Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos: 1983. 5 vols.
- Rico, A. & J. Solà. *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. València: Universitat de València, 1995.
- Rozalén Igual, F. “Josep Escrig i el seu diccionari valencià-castellà”. *Lauro* 3 (1988): 137-158.

- Sanelo, M. J. *Ensayo, Diccionario del Lemosino, y Valenciano antiguo y moderno, al Castellano*. (c. 1802). En J. Gulsoy. *El Diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo. Edició, estudi de fonts i lexicologia*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura, 1964. 59-234.
- . "Suplemento a los Verbos." En *Ensayo, Diccionario del Lemosino, y Valenciano antiguo y moderno, al Castellano*. (c. 1802). En J. Gulsoy. *El Diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo. Edició, estudi de fonts i lexicologia*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura, 1964. 225-234.
- . *Diccionario valenciano-castellano*. (c. 1802). En J. Gulsoy. *El Diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo. Edició, estudi de fonts i lexicologia*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura, 1964. 235-283.
- Sanchis Guarner, M. *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*. València: Institució Alfons el Magnànim/Diputació de València, 1963.
- . *La llengua dels valencians*. València: Eliseu Climent Editor, 1996.
- Vives Ciscar, J. *Los diccionarios y vocabularios valencianos*. València: Impremta de Doménech, 1882.